

Тема 4

ФІЛОСОФІЯ ЕПОХИ ВІДРОДЖЕННЯ

ПЛАН

1. Загальні риси філософської думки епохи Відродження.
2. Натурфілософія епохи Відродження.
3. Реформація (для самостійного вивчення).

1. Епоха Відродження (або Ренесансу) – це період європейської історії з середини XIV – до кінця XVI століття. Цю епоху часто називають перехідною – від середньовіччя до Нового часу, від феодалізму до капіталізму. В Європі це був час зародження мануфактурної промисловості, розвитку міського життя, торгівлі, приватного підприємництва, великих географічних відкриттів. У сфері духовного життя поруч із церковною культурою з'являється світська.

Загальні риси філософської думки епохи Відродження:

- **гуманізм та антропоцентризм** (людина – найвища цінність; думка спрямована на досягнення сутності людини в її взаємовідносинах зі світом);
- **пантеїзм** (від грец. – бог скрізь) – ототожнення Бога та природи (це принципово інше у порівнянні з традиційним осмисленням поняття Бога);
- **натуралізм** (зародження основ наукового природознавства);
- антисхоластична спрямованість (орієнтація пізнання на досвід, а не на відповідність церковним догмам);
- ставлення до античної культури як до ідеалу (вивчення античної філософії та мистецтва).

Епоху Відродження прийнято поділяти на два періоди – **гуманізм** (сер. XIV – сер. XV ст.), до якого відноситься творчість Данте, Ф. Петрарки, Л. Валла, М. Кузанського, та **натурфілософію**, до якого відноситься творчість М. Коперника, Дж. Бруно, Й. Кеплера, Л. да Вінчі, Г. Галілея.

Опрацюйте матеріал підручника «Історія філософії» В.Г. Кременя, В.С. Афанасенка та ін. (розділ 2, глава 3, № 1) і дізнайтесь про творчість гуманістів епохи Відродження.

2. Розглянемо основні аспекти творчості М. Коперника, Дж. Бруно та Г. Галілея.

Микола Коперник (1473-1543). Основний твір: «Про обертання небесних сфер». Коперник висунув ідею **геліоцентричної** світобудови. Згідно з цією ідеєю, Земля не є нерухомим центром світу, а обертається навколо своєї вісі та водночас навколо Сонця, яке знаходиться у центрі Всесвіту.

Джордано Бруно (1548-1600). Основні твори: «Про причину, початок та єдине», «Про монаду, число та фігуру». Центральна категорія його вчення – Єдине. Це і причина буття, і саме буття речей. Пантеїстична картина світу за Д. Бруно: Бог не протистоїть світу як творець, а знаходиться в самій природі як її внутрішня рушійна сила. Бруно висунув також тезу про нескінченність і вічність Всесвіту, в якому безперервно відбуваються рух та зміни. Переосмислюючи геліоцентричну теорію М. Коперника, Дж. Бруно відкинув ідею єдиного центру. В універсумі безліч світів, і кожен з них має свій центр – зірку.

Галілео Галілей (1564-1642). Основні твори: «Діалоги про дві найважливіші системи світу», «Зоряний вісник». Галілей здійснив систематичне обґрунтування геліоцентричної системи світу. Його вважають засновником наукового природознавства – саме Галілей перше використав математику для опису результатів експериментів. Галілей досліджував рух тіл і сформулював закони механіки. В такий спосіб вперше в історії людства з'явилося поняття **фізичного** закону, закону **природи**.

3. Соціально-політичне життя Європи різко змінилося в ході реформаційних рухів XVI – першої половини XVII ст. В цей час відбувся переворот у ставленні християн-мирян до релігії і церкви, який зруйнував духовну диктатуру католицької церкви і започаткував розвиток буржуазного світського світогляду і культури.

Основні події епохи Реформації – це формування лютеранської церкви в німецьких князівствах, підйом анабаптизму і Селянська війна 1524-1525 рр., утвердження кальвінізму в Швейцарії, розповсюдження протестантизму в Нідерландах, Скандинавії, Англії і Франції, боротьба Нідерландів за незалежність (1568-1572), релігійні війни першої половини XVII ст., поява «другого покоління» протестантських конфесій (соціани, пієтисти, гернгутери, квакери, мормони та ін.), англійська революція 1645-1648 рр. Реформація (від лат. *reformatio* – перетворення, перебудова) має широке і більш вузьке значення. В широкому розумінні – це суспільний і релігійний антифеодальний рух, який прийняв форму боротьби проти католицької церкви, у

вужькому – це проведення релігійних перетворень у душі протестантизму.

Реформація – це соціально-культурний феномен Західної Європи, в основному XVI століття. Вона йшла під релігійними гаслами і торкнулась всіх сфер суспільного життя. Реформатори відкидали тезу, що Церква є посередником між Богом і людьми, а єдиним джерелом віри являється Біблія. Вони виступали за перебудову Церкви, за відмову від пишних богослужінь; за повернення Церкви до того стану, з якого вона починала свій шлях.

Реформація мала декілька напрямків у своєму бурхливому розвитку: бюргерсько-буржуазний (М. Лютер, У. Цвінглі, Ж. Кальвін), народний (Т. Мюнцер, анабаптисти), королівсько-княжий. Ще в XIV ст. англійський теолог Джон Уїкліф (1320-1384) виступив за часткову секуляризацію майна англійської Церкви, піддав різкій критиці культ святих і практику продажу індульгенцій (відпущення гріхів за гроші). Він вважав, що земне життя кожного мирянина, не виключаючи і монарха, повинно бути служінням Богові у відповідності з духом і буквою Св. Письма.

Почалася Реформація в XV ст. з руху гусистів в Чехії. **Ян Гус** (1371-1415) – професор, ректор Карловського університету в Празі, протиставив необмеженому авторитетові Церкви свободу самостійного сповідання Святого Письма. В 1414 р. на Констанському церковному соборі він відмовився повернутися до ортодоксії і був засуджений до спалення на вогнищі. Це викликало масове повстання у Чехії, яке було жорстоко придушене, але нанесло відчутний удар по католицькій Церкві, створило передумови для розповсюдження ідей Реформації в Європі.

Першим визначним представником реформаційного руху, який досягнув реальної перемоги над Римо-католицькою Церквою в Німеччині був **Маргін Лютер** (1483-1546), професор теології Віттенберзького університету. В 1517 р. він сформулював 95 тез проти католицизму, показав різницю між покаятням як актом внутрішнього світу людини і папським відпущенням гріхів через індульгенції.

Томас Мюнцер (близько 1490-1525) довів до логічного абсолюту християнський принцип про рівність усіх віруючих перед Богом. Він став ідейним натхненником Селянської війни в Німеччині, одним із вождів німецької Реформації. На думку Мюнцера, Бог уособлює в собі цілісність соціального світу, в цій єдності природі місця немає. Найважливіше положення соціального пантеїзму Мюнцера полягає в тому, що нормальним станом людства він вважав стан суспільності, а індивідуальне існування – це відхилення від норми. Цей соціальний

пантеїзм проголошував пріоритет колективного над індивідуальним. Пантеїстичний Бог усував соціальну ієрархію.

Одночасно з Мартіном Лютером і Томасом Мюнцером виступив **Ульріх Цвінглі** (1484-1531). Діяльність цього реформатора почалась в німецькій частині Швейцарії в 1516 р. Цвінглі, виступаючи проти Папського всевладдя, головну опору його бачив у нецтві прихожан. Тому він вимагав закриття монастирів, всезагальної освіченості і організації сітки доступних шкіл і лікарень.

Французький рух Реформації пов'язаний з ім'ям **Жана Кальвіна** (1509-1594). Він вважав, що релігійна увага має бути сконцентрована не на Євангелії, а на Старому Заповіті. Жан Кальвін найбільш послідовно розвинув вчення про «абсолютне зумовлення», яке являється основою усієї протестанської теології. Бог ще до створення світу призначив одним спасіння, а іншим загибель. Ніякі зусилля людини цього змінити не можуть, але кожен «повинен мати надію, що він – Божий обранець». Саме людині дано досягнути Боже Творіння – світ. А для цього кожному необхідно читати Святе Письмо, досягнути мудрість Біблії. У такий спосіб, утілення вчення Кальвіна передбачало всезагальну грамотність. Це було кроком вперед. Отже, ця реформа релігії вимагала соціально-культурного поступу.

За Реформацією почалась **Контрреформація** – боротьба католиків за відновлення своїх втрачених позицій. Вона почалась в середині XVI ст. і тривала все XVII ст. В результаті півтора столітньої боротьби католики і протестанти стали більш толерантними одне до одного. Католицькими залишилися Іспанія, Ірландія, Франція, Польща, Чехословаччина; протестантизм закріпився в значній частині Швейцарії, Німеччині, Нідерландах, Скандинавії, Англії. Європейські гуманісти вступили в полеміку з реформаторами, відстоюючи вчення про свободу і гідність людини. В боротьбі з релігійним фаталізмом вони відстоювали «широке» розуміння християнства, допускаючи спасіння усіх добросовісно існуючих людей, незалежно від віросповідання.

Дезідерій Еразм Ротердамський (1469-1536) – видатний мислитель, дотепний письменник, вчений-філолог, філософ і богослов. Він став «володарем душ» гуманістично мислячої європейської інтелігенції. За його підручниками вивчала латинь уся освічена Європа. У своїй роботі «Похвала глупоті» Еразм висміював понятійний апарат і логічну структуру схоластичної умоглядності. Спробам схоластів виразити все розмаїття знань про Бога, світ і людину через набір чітких визначень Еразм Ротердамський протиставляє свою «філософію Христа» з заснованою на неї практичною мораллю. Онтологію і теологію у нього замінює етика, філософія переміщується «з неба на

землю». Еразм у своїй концепції посилається на батьків Церкви, говорить про повернення до першохристиянського духу, хоча його позиція являє собою переробку християнської етики в дусі ренесансного гуманізму. Він критикує пороки католицького духовенства, зовнішню обрядову релігійність, пишність культу, нетерпимість церковників, виправдовування ними грабіжницьких війн і спалення еретиків.

Світ, на думку Еразма, створений благим і прекрасним, благою і прекрасною створена і людина. Подвиг же Христа полягає якраз у відновленні, відродженні цього самого початку благого стану. Людське в Христі і християнстві для Еразма означає більше, ніж Божественне. Оскільки природа Божества неосяжна, людина повинна любити Бога та людей, виконуючи відносно них свій обов'язок любові й милосердя. Очевидно, що таке розуміння християнства, і, зокрема християнської етики, суперечило ідеології Реформації, викликало критику з боку послідовників Лютера й Кальвіна.

Очевидно, що Реформація відрізняється від Відродження способом критики середньовічної схоластики. В той же час і Ренесанс, і Реформація є проявом кризи середньовічної філософії та ідеології. Значення творчості та життєдіяльності представників Реформації полягає не у збагаченні філософського знання, а в утвердженні неухильності соціальних змін, зокрема подоланні феодальних традицій.

Прикладом «перехідного» (від Відродження до Нового часу) мислення є філософія французького мислителя, гуманіста **Мішеля Монтеня** (1533-1592). Головний твір Монтеня «Спроби» – це міркування філософа про світ, людину, самого себе. Монтень називає себе послідовником Піррона, він – переконаний скептик. Підсумкова формула його філософії – «Що я знаю?». Темі творчості Монтеня: критика схоластики, проблеми пізнання, критика антропоцентризму, етика.

Чому епоху Відродження називають перехідною? Порівняйте загальні характеристики світогляду трьох історико-філософських епох – космоцентризм античності, середньовічний теоцентризм, антропоцентризм Відродження. Як ці характеристики відбиваються на змісті філософської проблематики? Розкажіть про головні наукові досягнення Коперника, Бруно та Галілея. В чому полягає значення ідей цих мислителів для філософії та науки? У чому полягають соціокультурні досягнення Реформації?

Додаткова література

1. Горфункель А.Х. Философия эпохи Возрождения. – М., 1980.
2. Соколов В.В. Европейская философия XV-XVII веков. – М., 1984.
3. Ревуненкова Н.В. Ренесансное свободолобие и идеология Реформации. – М.: Мысль, 1988.
4. Антология мировой философии: Возрождение. – Мн., 2001.